

ДЕРЖАВА, КУЛЬТУРА І СУСПІЛЬСТВО У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 929.6:321.64/.8

Романюк О. І.

Харківська державна академія культури

ДЕРЖАВНІ ГЕРБИ ЯК ВІДБИТТЯ ПРОЦЕСІВ КОМУНІСТИЧНИХ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

На ґрунті семиотичного аналізу досліджуються процеси встановлення й розвитку комуністичних режимів і посткомуністичних трансформацій. Об'єктом дослідження є державні герби. Виявлені основні тенденції зміни державних гербів, зумовлені змінами політичного режиму та характеру державності.

Ключові слова: державна символіка, державний герб, тоталітарна держава, посткомуністичні трансформації, політичний режим, національна державність.

Романюк А. И.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ГЕРБЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ ПРОЦЕССОВ КОМУНИСТИЧЕСКИХ И ПОСТКОМУНИСТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

На основе семиотического анализа исследуются процессы установления и развития коммунистических режимов, а также посткоммунистических трансформаций. Объектом исследования являются государственные гербы. Выявлены основные тенденции изменения государственных гербов, обусловленные сменами политического режима и характера государственности.

Ключевые слова: государственная символика, государственный герб, тоталитарное государство, посткоммунистические трансформации, политический режим, национальная государственность.

Romanyuk O.

STATE EMBLEMS AS A REFLECTION OF THE COMMUNIST AND POSTCOMMUNIST TRANSFORMATIONS

The author investigates the processes of establishment of communist regimes and post-communist transformations on the basis of semiotic analysis. The object of this study is the state emblems. The basic trends in the emblems caused by changes in the political regime and the nature of the state are detected.

Key words: national symbols, state emblem, totalitarian state, post-communist transformations, political regime, national statehood.

Після краху комуністичних режимів у світовий процес політичних переходів були включені країни, які одержали назву посткомуністичних. Сьогодні їхня кількість дорівнює тридцяти. Трансформаціям посткомуністичних країн присвячено великий обсяг наукової літератури. Проте ще не набув достатнього узагальнення такий аспект цієї проблеми, як зміна державної

символіки, що відбулося в усіх країнах, що позбавилися комуністичної влади. У статті ставляться завдання: 1) виявити основні тенденції зміни державної символіки в процесах встановлення й розвитку комуністичних режимів і посткомуністичних трансформацій; 2) з'ясувати якою мірою державна символіка відбиває сутність перетворень в комуністичних і посткомуністичних країнах. Об'єкт дослідження через можливість розкриття означених завдань у рамках однієї статті обмежується аналізом державних

гербів, які найповніше та найяскравіше унаочнюють зміст державних символів.

1. Державна символіка комуністичного часу

Вихідною позицією посткомуністичних трансформацій є комуністичні режими, які за своїми типологічними ознаками належать до лівої форми тоталітаризму [1]. Головними ознаками тоталітарних режимів є ідеократія, удержавлення суспільного життя, загальний монополізм. Ідеократична сутність тоталітарних режимів виявляється у тому, що процес суспільного розвитку підкоряється певній утопічній ідеї, реалізація якої оголошується його „кінцевою метою”. У комуністичних режимів такою ідеєю була ідея комунізму, а, відповідно, кінцевою метою – побудова комуністичного суспільства. Удержавлення проявляється в руйнації структур громадянської самоорганізації, внаслідок чого держава накриває собою все поле суспільного життя. Тоталітарним режимам притаманний політичний, економічний та ідеологічний монополізм. Політичний унаочнюється в монополії однієї партії на владу. Партія підкоряє собі державу, внаслідок чого держава стає партійною, а партія – державною. Економічний – у монополії партійної держави на розпорядження засобами суспільного виробництва. Ідеологічний – у монополії партійної ідеології, яка визначає кінцеву мету суспільного розвитку, має поділитися всіма членами суспільства та намагається підкорити собі всю суспільну культуру [2, с. 73-84]. Якою мірою сутність тоталітарних режимів знайшла своє відбиття в державній символіці комуністичних країн?

Хоча поняття „тоталітаризм” належить італійському філософу та ідеологу Національної фашистської партії Джованні Джентіле [3] й було впроваджене в політичний лексикон Беніто Муссоліні в одній із його промов 1925 р. в парламенті, але перший тоталітарний режим був встановлений унаслідок більшовицького перевороту 1917 року в Росії. Відповідно до характеру політичного режиму було змінено державну символіку. Після перевороту країна дістала назву – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка (РРФСР), що мало відбивати соціалістичний шлях суспільного розвитку та радянську форму державної влади. Її герб, утверджений Конституцією РРФСР 1918 р., набув компартійного ідеологічного змісту. Центральним елементом гербу стало зображення

перехрещених серпу й молоту, що символізувало союз робітничого класу з селянством (соціальної основи нової влади). Серп і молот розташовувалися на червоному тлі (червоний колір унаочнював кров, пролиту робітничим класом за своє соціальне звільнення) в проміні сонця, що сходить (символ початку нової ери в історії людства) й були оточені вінком з колосся пшениці (символ достатку). Проміння сонця та вінки колосся потім стали елементами гербів багатьох комуністичних країн. Крім повної назви держави на гербі містилося сформульоване фундаторами комуністичної доктрини Марксом і Енгельсом гасло: „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!” [4, с. 260–261].

Унаслідок воєнних агресій з боку Радянської Росії, комуністичні режими на початку 1920-х рр. були встановлені в Україні, Білорусі, Закавказзі, які також були проголошені соціалістичними радянськими республіками і вважалися самостійними державами, хоча керувалися територіальними філіями РКП(б). Державні герби цих республік великою мірою копіювали герб РСФРР. Обов'язковими їх елементами були зображення серпа й молота на червоному тлі та комуністичне гасло: „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!” Але термін „самостійного” функціонування радянських республік був вельми коротким. У 1922 р. вони були об'єднані в єдину державу – Союз Радянських Соціалістичних Республік. Герб СРСР, засаджений Конституцією 1924 р. [4, с. 283], зберіг партійно-ідеологічний характер, що й попередні радянські герби. Новими елементами радянської герботворчості стало те, що, по-перше, комуністичне гасло дублювалося мовами всіх союзних республік. По-друге, серп і молот розташовувався на тлі земної кулі, що мало символізувати неминучість перемоги комунізму у світовому масштабі. По-третє, на вершині гербу з'явилася червона п'ятикутна зірка – символ єдності пролетаріату всіх п'яти континентів. На той час червона зірка, що спочатку використовувалася як емблема Червоної Армії, стала символом Комуністичного Інтернаціоналу – міжнародної партії, яка керувалася з Москви. Майже у такому самому вигляді герб СРСР проіснував до краху радянського режиму в 1991 р. Єдиними відчутними змінами в ньому була кількість червоних стрічок з комуністичним гаслом національними мовами, яка змінювалася відповідно до збільшення або зменшення (ліквідація в 1956 р. Карело-Фінської РСР) кількості союзних республік. Такий само партійно-

ідеологічний характер мали герби усіх союзних республік СРСР, в яких обов'язковими елементами були серп і молот, червона зірка та комуністичне гасло. Проте герби багатьох республік мали й деяке „національне” забарвлення, пов'язане з природою та специфікою трудової діяльності їх населення. Останнє мало підтверджувати тезу про те, що радянські республіки – то держави трудящих. На гербах Вірменської та Грузинської РСР були зображені гори й виноград, Латвійської РСР – море, у вінки гербів Азербайджанської, Киргизької, Таджикицької, Туркменської та Узбекицької ССР були вплетені кущі бавовни, Білоруської РСР – квітки конюшини та льону, Литовської РСР – дубове листя, Естонської РСР – лапи хвої [5].

До Другої світової війни виникло ще дві комуністичні держави: Монгольська Народна Республіка (МНР) та Тувинська Народна Республіка (ТНР). ТНР, яку, крім СРСР та МНР, не визнала жодна країна світу, не мала навіть натяку на самостійність (у 1944 р. ТНР було ліквідовано, а її територію приєднано до СРСР як Тувинську Автономну Область). Це відбилося в її символіці. Герб ТНР складався з вінку колосся; комуністичного гасла, доповненого словами „пригночені народи Сходу”; червоної зірки; серпа й молота, що, як і на гербі СРСР, розташовувалися на фоні земної

кулі. „Національний” елемент гербу ТНР полягав у зображенні вершника-арата з урагою (арканом на довгій жердині) в руці на фоні мапи республіки [6]. Проте такий же вершник-арат з урагою, що скаче назустріч сходу сонця, був центральною фігурою гербу МНР. Комуністичний характер політичного режиму МНР унаочнювала червона зірка вгорі гербу. Голови вівці, корови, верблюда та коня, розміщені по краях гербу, свідчили, що МНР є державою трудящих. У 1960 р. вони були замінені на шестерню, що мало символізувати перетворення країни на аграрно-індустріальну та відбивати керівну роль робітничого класу [7].

Після Другої світової війни межі комуністичного простору значно розширилися. Комуністичні режими були встановлені в країнах, що були „визволені” Червоною Армією від німецької окупації, оскільки під час Другої світової війни Сталін керувався принципом: „... хто займає територію, насаджує там, куди приходять його армія, свою соціальну систему” [8, с. 84]. Відповідно до характеру нових політичних режимів було змінено державну символіку. Проте ступінь змін у різних комуністичних країнах був відмінним. Простежується три основні тенденції зміни державних гербів країн, після встановлення в них комуністичних режимів (табл. 1).

Таблиця 1

Тенденції формування державних гербів комуністичних країн

Домінування партійних символів	Збереження національних державних символів	Сполучення партійних та усталених національних символів
Радянський Союз, Китай, В'єтнам, Кампучія, Північна Корея, Монголія, НДР, Румунія, Угорщина (1949–1957), Югославія.	Польща, Чехо-Словаччина (1948–1960), Куба.	Албанія, Болгарія, Угорщина (1957–1989), Чехо-Словаччина (1960–1989).

Герби, що належать до першої тенденції, створювалися на засадничих принципах радянського гербу, що унаочнює їхній зв'язок з комуністичною ідеологією. Їм були притаманні: обрамлення вінком з колосся пшениці або (на сході) рису; червоні або (на гербах Китаю та В'єтнаму) золоті на червоному тлі п'ятикутні зірки (цей елемент був відсутнім на гербах НДР та Кампучії), символи єдності трудящих (на гербі Югославії – народів) країни. Хоча символи єдності трудящих різнилися між собою, але скрізь вони відбивали ідею союзу

робітничого класу й селянства. На гербі СРСР цю ідею унаочнювали серп і молот; Угорщини (1949–1957) – перехрещені молот і колос пшениці, Румунії – нафтова вишка й вінок з колосся пшениці, Монголії, Китаю та В'єтнаму – оповита колоссям шестірня, Північної Кореї та Кампучії – будівлі гідроелектростанцій зі суцвіттям рису з боків. Герб НДР складався з трьох елементів: молота, вінку з колосся пшениці та циркулю, які символізували союз робітничого класу з селянством та трудовою інтелігенцією. Центральною фігурою гербу комуністичної

Югославії стали п'ять нахилених смолоскипів, полум'я яких зливається в єдине полум'я, що символізувало єдність народів країни (сербів, хорватів, словенців, македонців і чорногорців) у боротьбі проти фашизму та розбудові соціалізму. За конституцією 1963 р. кількість смолоскипів було збільшено до шести, що відповідало кількості союзних республік та враховувало боснійських мусульман (бошняків).

Оскільки Югославію було проголошено федеративною державою, її республіки одержали власні герби, що також були виконані в радянській традиції. Верхів'я гербів усіх республік вінчали червоні зірки. Усі герби були обрамлені вінками. На гербах Сербії, Хорватії та Македонії було зображено сонце, що розкидає вгору своє проміння. На гербі Сербії містилася шестерня; Боснії та Герцеговини – дві заводські труби; Словенії – гора Триглав (в роки Другої світової війни вона була символом антифашистського Визвольного Фронту Словенії); Македонії – гора Пирин (найвища гора країни, що в минулому була центром національно-визвольної боротьби); Чорногорії – гора Ловчен з мавзолеєм Петра II Негоша (очільника боротьби чорногорського народу проти турецького поневолення в XIX ст.) на вершині. Тільки герби двох республік містили в собі символи історичної державності: Сербії – червоний щит, поділений білим хрестом на чотири поля, в кожному з яких намальоване біле кресало; Хорватії – „шахівницю” (щит, на якому в шаховому порядку розташовано двадцять п'ять червоних і білих квадратів) [9].

Сутність другої тенденції полягала в тому, що після встановлення комуністичних режимів країни зберігали попередні герби національної державності. У Польщі державним гербом залишився білий орел, який з давніх часів вважався державним символом Польщі. Зміна гербу полягала лише в тому, що комуністична влада зняла з голови орла золоту корону, яку вона вважала символом монархії [10]. Державним гербом Чехо-Словаччини й за комуністичного режиму до 1960 р. залишався її малий довоєнний герб – білий лев з роздвоєним хвостом та золотою короною на голові (стародавній символ Чехії). Лев тримав щит з традиційною емблемою Словаччини – „патріаршим” (подвійним) хрестом на фоні трьох гір: Татри, Фатри та Матри [11]. Від серйозних змін герби цих країн вберегло те, що гербові фігури традиційно містилися на щитах

червоного кольору, що влаштовувало комуністичну владу.

Герби, що віднесені до третьої тенденції, еkleктично сполучали у собі комуністичні та національні символи. Про комуністичний характер режиму на них свідчила червона зірка, що містилися вгорі гербів Албанії, Болгарії, Угорщини та Чехо-Словаччини (з 1960 р.). Герби Албанії, Болгарії та Угорщини були за радянським зразком обрамлені вінком з колосся пшениці. Проте центральне місце в гербах цієї групи посідали символи національної державності: на гербах Болгарії та Чехословаччини – білі леви; Албанії – чорний двоглавий орел; Угорщини (з 1957 р.) – щит у барвах традиційного національного прапора: червона, біла та зелена горизонтальні смужки.

Зміни державних гербів Чехо-Словаччини та Угорщини були спричинені подіями, що відбулися в політичному житті цих країн у комуністичний період. У 1960 р. в Чехо-Словаччині було прийнято нову конституцію, яка декларувала побудову соціалістичного суспільства. Відповідно були змінені назва країни на Чехословацьку Соціалістичну Республіку та її герб. Традиційний гербовий щит був замінений „лавезою” – щитом п'ятикутної форми, яким користувалися учасники антифеодальних гуситських війн XV ст. Це мало свідчити про революційні традиції народу. Вгорі герба з'явилася червона зірка, а з голови лева прибрано золоту корону. Кардинальних змін зазнала словацька емблема, що містилася на руці лева. Замість традиційного „патріаршого хреста” на ній з'явилося зображення партизанського багаття на тлі гори Кривань, що нагадувало про антифашистське Словацьке повстання 1944 р. Натомість зміна герба комуністичної Угорщини була зумовлена антикомуністичним народним повстанням 1956 р. Ліквідація наслідків повстання викликала потребу позбавлення уявлення про Угорщину як маріонетку Радянського Союзу. Тому в центрі гербу партійно-ідеологічний символ був замінений на традиційно-національний [12]. Зміни державних гербів відбивали реальні процеси, що відбулися в суспільному житті цих країн: у Чехословаччині – остаточну ліквідацію приватного виробництва; в Угорщині – початок економічних (а потім і політичних) реформ, що на межі 1980–1990-х рр. дозволило цій країні перейти від комуністичного режиму до демократії еволюційним шляхом [13, с. 73-79].

2. Зміни державної символіки в посткомуністичний період

Крах комуністичних режимів, який стався на межі 1980–1990-х рр., започаткував процес посткомуністичних трансформацій, які охопили всі сфери суспільного життя. Суттєві перетворення, що відбулися в суспільно-політичних системах, знайшли

своє відбиття й у державній символіці. Загальним спрямуванням зміни державної символіки у посткомуністичний час стало позбавлення державних гербів компартійно-ідеологічних символів. Проте в процесі змін державних гербів у різних посткомуністичних країнах простежуються різні тенденції (табл. 2).

Таблиця 2

Тенденції зміни державних гербів у процесі посткомуністичних трансформацій

Тенденції	Країни
<i>Відновлення гербів докомуністичного часу</i>	Азербайджан (1993), Болгарія (1991), Вірменія (1992), Грузія (1991–2004), Естонія (1990), Латвія (1990), Литва (1990), Польща (1990), Румунія (1992), Угорщина (1990), Україна (1992).
<i>Модернізація гербів докомуністичного часу</i>	Албанія (1992), Росія (1993), Чехословаччина (1990–1992), Чехія (1993), Союзна Республіка Югославія та Державний Союз Сербії і Чорногорії (1992–2006)
<i>Реанімація гербів історичної державності</i>	Білорусь (1992–1995), Боснія і Герцеговина (1992–1998), Грузія (з 2004 р.), Молдова (1990), Сербія (2004), Словаччина (1992), Хорватія (1990), Чорногорія (2004).
<i>Реконструкція гербів комуністичного часу</i>	Білорусь (з 1995 р.), Словенія (1991), Македонія (2009), Монголія (1992), Таджикистан (з 1993 р.), Узбекистан (1992).
<i>Розробка нових гербів</i>	Боснія і Герцеговина (з 1998 р.), Казахстан (1992), Киргиз стан (1994), Косово (2008), Таджикистан (1992–1993), Туркменістан (1992).

Примітки: у дужках наводяться роки запровадження нових державних гербів та їх зміни.

Сутність першої тенденції полягає у відновленні гербів докомуністичного часу. Польща, Угорщина, Болгарія та Румунія відновили довоєнні герби. Естонія, Латвія та Литва реанімували герби своєї державності, яку вони мали в період до радянської окупації. В основу гербів Азербайджану, Вірменії, Грузії (1991–2004) та України були покладені герби Азербайджанської, Вірменської, Грузинської Демократичних Республік, Української Народної Республіки – державних утворень, що існували короткий термін після загибелі Російської імперії (1918–1920/21) та потім були знищені більшовицькою Росією. Відновлення докомуністичних гербів унаочнювало характер політичних змін, які Марія Мілова охарактеризувала як „реставраційний” [14, с. 123]. Герби різних країн цієї групи зазнали різного ступеня змін – від повної заміни до легкої корекції, що корелюється зі ступенем їх деформації комуністичним режимом. У Польщі зміна гербу проявилася лише в тому, що на голову орла було повернуто золоту корону. Оскільки в геральдиці корона є символом не стільки монархії, скільки суверенності країни [15, с. 9], корони були повернені також на герби Угорщини, Чехії, Болгарії, Хорватії, Сербії, Чорногорії, Росії та інсталювані до гербів Грузії й Таджикистану. Проте в Угорщині корона

викликала палкі суперечки між урядом, що пропонував відновити традиційний герб з короною над щитом, та опозицією, яка обстоювала „республіканський” варіант, позбавлений корони („герб Кошута”). Унаслідок підтримки парламентською більшістю пропозиції уряду державним став герб з короною. Невдовзі він здобув національний консенсус.

До другої тенденції належать герби, що являють собою модернізацію державних гербів докомуністичного часу. З гербу Албанії було прибрано горностаєву мантию, що раніш обрамляла геральдичний щит з чорним двоглавим орлом і символізувала монархічну форму державного правління, а шолом Скандербега з верхньої частини мантиї перенесено на щит. На гербі Росії двоглавий орел змінив свій колір з чорного на золотий, з його грудей були прибрані герби провінцій колишньої Російської імперії, крім герба Москви, витоки якого уходять до Московського князівства (з нього власне й почалася російська державність). Орла було поміщено на червоний щит. Герб демократичної Чехо-Словаччини в 1990–1992 рр. за своєю конфігурацією нагадував середній герб довоєнної Чехо-Словацької Республіки, але з нього були прибрані емблеми Закарпатського краю (який відійшов від Чехо-Словаччини в 1945 р), а також

Моравії та Сілезії. На хрестоподібно поділеному геральдичному щиті в першому та третьому полях містився білий двохвостий чеський лев, у другому та четвертому полях – словацький „патріарший хрест”, що відбивало перетворення Чехо-Словаччини в 1990 р. на федерацію двох республік: Чехії та Словаччини. Після „оксамитового розлучення” Чехії з Словаччиною в 1993 р., герб Чехії став ще більше нагадувати середній герб довоєнної Чехо-Словаччини, оскільки до нього були повернуті моравська червоно-біла клітчаста та сілезька чорна орлиці, які посіли відповідно друге та четверте поля, тоді як у першому та третьому міститься чеський лев [16]. Такий зміст гербу мав свідчити, що Чеська республіка є головним спадкоємцем чехословацької державності.

Специфіку формування гербів третьої групи зумовлювало те, що напередодні встановлення комуністичних режимів ці країни не мали власної державності. Тому в основу створення їх державних гербів були покладені стародавні державні або династичні символи. Сербія (без будь-яких змін) та Чорногорія (зі зміною кольору деяких елементів) відновили герби своїх королівств (двоглаві орли), які існували до створення Югославії. Хорватія за свій державний герб обрала герб середньовічного Хорватського королівства („шахівницю” з короною зверху геральдичного щита, на зубцях якої містяться символи її історичних частин). У основу герба Республіки Боснії і Герцеговини (1992–1998) був покладений герб династії Котроманичів, яка царювала в середньовічному королівстві Боснії (шість золотих лілій на синьому щиті, поділеному навкіс білою смужкою) [17]. У 1995 р. відбулася зміна державного гербу Грузії. Емблему Грузинської Демократичної Республіки було змінено на герб, що базується на середньовічному гербі грузинських царів з роду Багратіоні (червоний щит з зображенням заступника Грузії Святого Георгія на коні, що уражає змія, увінчаний золотою короною). Державним гербом Словаччини став „патріарший хрест” на фоні трьох гір, який з XV ст. в угорському королівстві, а потім і в Чехо-Словаччині (1918–1960) використовувався як символ словацьких земель [18]. Запровадження Словаччиною цього гербу викликало „гербовий конфлікт” із Угорщиною, оскільки праву половину угорського гербу займає такий само „патріарший хрест”, також зображений на фоні трьох гір. Проте

дві з них знаходяться на території Словаччини (Татра і Фатра), а одна (Матра) – на території Угорщини [19]. У Білорусі державним гербом у період 1991–1995 рр. була „погоня” (лицар на здибленому коні з піднятим мечем) – герб Великого князівства Литовського, де певний час більшість населення й значну частину владної еліти становили білоруси [20]. Але „погоня” є також гербом Литовської республіки. Молдова обрала своїм гербом орла з хрестом у дзьобі (орел-хрестоносець) [21]. Такий само орел міститься на гербі Румунії, символізуючи латинське коріння нації [22]. Подібність гербів Молдови та Румунії пояснюється прагненням політичної еліти Молдови початку 1990-х рр. до об’єднання з Румунією. Відмінність між гербами Румунії та Молдови полягає в тому, що на груді румунського орла міститься щит з емблемою п’яти історичних земель Румунії: Валахії, Молдови, Трансільванії, Добруджі та Олтенії і Банату, а на груді молдовського – щит з емблемою князівства Молдова (голова тура, між рогами якого – восьмипроменева зірка, з боків – п’ятипелюсткова троянда та півмісяць) – держави, що існувала в XIV–XIX ст. Проте сучасна Молдова є лише частиною історичної Молдови (Бессарабією), основна територія якої знаходиться в Румунії. Тому герб князівства Молдова, як однієї з історичних земель Румунії, посідає місце й на щиті румунського орла.

Четверта тенденція унаочнилася в реконструкції гербів комуністичного періоду. Найменшої зміни в посткомуністичний час зазнав герб Македонії. На початку незалежного розвитку країни велику роль в її політичній еліті відігравали екскомуністи, які відкидали всі пропозиції щодо нового герба. Тільки після парламентських (2008 р.) та президентських (2009 р.) виборів, коли провідне місце в політичній еліті посіли представники національно-демократичних сил, з герба Македонії було прибрано червону п’ятикутну зірку „як символ комунізму” [23]. Натомість у Білорусі, після приходу до влади Олександра Лукашенка, було повернуто герб Білоруської РСР із зображенням червоної зірки вгорі. Єдиними новаціями в ньому стали зміна кольору стрічки, що оповиває вінок, з червоного на червоно-зелений (у барвах радянського прапора республіки, який також було відновлено) та заміна серпа і молота контуром території країни [24]. Відновлення радянської символіки збіглося з початком руху Білорусі в напрямку реставрації

суспільних відносин комуністичної доби [2, с. 225-229]. Герби Таджикистану та Узбекистану зберегли вінки з кущів бавовни й колосся пшениці та зображення сонця, що сходять, проте головні фігури на них зазнали кардинальних змін. На гербі Таджикистану велику червону зірку з серпом і молотом у центрі було замінено на стилізовану корону з півколом із семи золотистих зірок над ній. Розміщення корони в центрі герба пояснюється тим, що слово „тадж” в перекладі з таджицької означає „вінець”. Тобто поняття „таджики” („халки тодждор”) може трактуватися як народ-вінценосець [25]. У центрі гербу Узбекистану велике зображення серпа і молота було замінено зображенням птаха Хумо з розкритими крильми – символом щастя та волелюбності, а червону зірку вгорі змінив восьмигранник, що символізує утвердження республіки, всередині якого півмісяць із зіркою (символ ісламу) [26].

Новий герб Монголії за загальною конфігурацією та конфігурацією своїх елементів схожий на попередній. Проте вони набули нового ідеологічного змісту. Вінок з колосся пшениці, який раніше оточував герб, було замінено на золотистий візерунок „түмен нусан”, що символізує єдність. Червону зірку вгорі гербу змінив талісман „чандмані”, який у монгольському фольклорі виконує бажання та символізує минуле, сучасність і майбутнє. У центрі гербу місце вершника-арата на коні посів літаючий кінь, на якому міститься національна емблема „сойombo” – символ монгольської незалежності, суверенності та духу. Унизу гербу замість шестерні з’явилося буддистське колесо долі [7]. Найбільших змін у цій групі зазнав герб Словенії. Хоча його головною фігурою залишилося зображення гори Триглав, але з гербу були прибрані вінок з колосся пшениці й листя липи, оповитий червоною стрічкою, та червона зірка. Герб було поміщено на синій щит, внаслідок чого відбулася зміна кольору гори Триглав з синього на білий. До гербу було додано три золоті шестикутні зірки, перейнятих з гербу знатного роду середньовічної Словенії – графів Цільських [27].

П’ята тенденція, притаманна країнам, які раніше ніколи не мали власної державності, полягає в запровадженні нових гербів. В основу гербів Казахстану, Киргизстану та Туркменистану були покладені національні мотиви. На гербі Казахстану зображений золотий „шанирак” (верхня склепінна частина юрти) на блакитному тлі, від якого в усі сторони у виді сонячних променів

розходяться опори в обрамленні крил міфічних коней – „тул парів” [28]. На гербі Киргизстану зображені кречет Манаса (героя киргизського епосу) з розпростертими крилами, що символізує волю країни, та перлина країни – озеро Іссик-Куль, оточене високими скелястими хребтами гір Ала-Тоо [29]. Герб Туркменистану складається з трьох різнокольорових кільцевих смужок. На зовнішній смужці зеленого кольору, яка в 2003 р набула восьмигранну окантовку, містяться основні елементи національного багатства і символіки держави: сім розкритих коробочок білої бавовни, колосся пшениці, півмісяць з п’ятьма п’ятикутними зірками білого кольору. На середній, червоній смужці – п’ять основних килимових візерунків, що символізують єдність туркменських племен. У центральному, блакитному колі зображений „Янардаг.” – ахалтекінський кінь туркменбаші – першого (довічного) президента Туркменистану Сапармурата Ніязова [30].

Герби Боснії та Герцеговини (з 2008 р.) і Косова мають інший зміст. У Боснії та Герцеговині, після підписання Дейтонських угод (внаслідок чого було закінчено міжнародну війну та збережено цілісність країни) державний герб було змінено, оскільки сербська громада вважала попередній герб символом боснійських мусульман. За новий герб Боснії та Герцеговини було обрано синій щит зі сімома білими п’ятикутними зірками та жовтим трикутником у його верхній правій частині, який символізує три основні етнорелігійні громади країни (боснійських мусульман, хорватів і сербів), а також відтворює обрис країни на мапі [31]. Схожий герб має й Косово – щит синього кольору зі золотою окантовкою, на якому зображені силует території країни та шість білих п’ятикутних зірок [32]. У основу його розробки покладено емблему Тимчасової Адміністрації ООН у Косово, яка діє на території країни на основі резолюції Ради Безпеки ООН з 1999 р. Білі зірки на синьому фоні в гербах Боснії і Герцеговини та Косова символізують прагнення цих країн долучитися до європейської спільноти.

3. Висновки щодо зумовленості змін державних гербів

Державна символіка, будучи важливим елементом політичної культури суспільства, зазнає на собі вплив з боку політичного режиму. Тоталітаризація суспільних відносин комуністичними режимами знайшла своє відбиття й у державній символіці. Провідною тенденцією зміни державних

гербів за комуністичних режимів є включення до них символів, що унаочнюють партійний характер державності та ідеократичну сутність суспільного розвитку. Проте ступінь змін у різних країнах був різним, що зумовлено походженням комуністичних режимів, ступенем їхньої тоталітарності, сприйняттям комуністичної влади суспільством. Найбільшого ступеня змін зазнали державні герби країн, у яких комуністичні режими мали оригінальне походження або/та були більш наближені до чистого типу тоталітаризму або/та мали значну суспільну підтримку. Натомість у країнах, де комуністичні режими мали інсталюваний характер або/та були віддалені від чистого типу тоталітаризму або/та не сприймалися суспільством, ступінь змін був меншим. Зміни, що відбулися в державних гербах деяких країн за комуністичних режимів, відбивали зміни соціальних відносин або політичної ситуації. Схожість змін у державних гербах комуністичних країн відбиває притаманну тоталітарним режимам тенденцію до уніфікації суспільного життя.

Загибель комуністичних режимів започаткувала процеси посткомуністичних трансформацій, які знайшли свій прояв і в державній символіці. Загальною закономірністю зміни державних гербів у посткомуністичний період є позбавлення їх партійно-ідеологічних символів. Суттєву роль у зміні державних гербів відіграло те, що абсолютна більшість посткомуністичних країн є новоутвореними державами. Усі країни, які до встановлення комуністичних режимів мали сталу державність, відновили герби докомуністичного часу. У новоутворених країнах простежуються три тенденції змін (реанімація символів держав, які існували на території цих країн у далекому минулому; реконструкція гербів комуністичного періоду з урахуванням нових політичних реалій; розробка нових гербів на ґрунті національної культури або європейських устремлінь), що зумовлено історичним минулим країн, орієнтаціями їх суспільного розвитку, характером політичних сил, які здобули владу після загибелі комуністичних режимів.

Не дивлячись на різні тенденції, зміна гербів у всіх країнах являла собою один із способів легітимації нових політичних режимів і новоутвореної державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк О. Праві та ліві тоталітарні режими : спільне і специфічне / О. Романюк // Нова політика. – 2002. – № 1. – С. 55–59.

2. Романюк О. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій: монографія / О. І. Романюк – Х. : ХДАК, 2011. – 376 с.
3. Gentile G. Origini e dottrina del fascismo / G. Gentile. – Roma : Libreria del Littorio, 1929. – 64 p.
4. Кукушкин Ю. Очерк истории Советской Конституции: 2-е изд., доп. / Ю. С. Кукушкин, О. И. Чистяков. – М. : Политиздат, 1987. – 367 с.
5. Поцелуев В. Гербы Союза ССР: Из истории разработки / В. А. Поцелуев. – М. : Политиздат, 1987. – 166 с.
6. Герб Тувинской Народной Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Герб_Тувинской_Народной_Республики
7. Emblem of Mongolia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Emblem_of_Mongolia
8. Джилас М. Лицо тоталитаризма / М. Джилас. – М. : Новости, 1992. – 541 с.
9. Гербы Республик Югославии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Гербы_Республик_Югославии
10. Russocki S. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej. Zarys dziejów; 3-e wyd. / S. Russocki, S. K. Kuczyński, J. Willaume. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1978. – 350 s.
11. Historie statního znaku [Електронний ресурс] / Vlada Ceske Republiky. – Режим доступу: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-statniho-znaku/statni-znak-ceske-republiky--jeho-predchudci-a-soucasna-podoba-43755/>
12. Герб Венгрии [Електронний ресурс] / В мире геральдики. – Режим доступу: http://geraldic.tabu.ru/Obnovleniya/Karta_sayta/Novaya_stranica/580352_Vengriya.html
13. Ткач Д. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій / Д. Ткач. – К. : МАУП, 2004. – 480 с.
14. Мілова М. На шляху до парламентської демократії: болгарський варіант: монографія / М. І. Мілова. – Одеса: Астропринт, 2005. – 328 с.
15. Бортник И. Геральдика мира / О. И. Бортник, И. В. Резько. – Минск : Харвест, 1008. – 240 с.
16. Historie statního znaku [Електронний ресурс] / Vlada Ceske Republiky. – Режим доступу: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-statniho-znaku/statni-znak-ceske-republiky--jeho-predchudci-a-soucasna-podoba-43755/>
17. Coat of Arms of Bosnia and Herzegovina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_arms_of_Bosnia_and_Herzegovina
18. Национальный герб Словакии <http://www.slovník.org/ru/history/gerb/page01-07.html>
19. Белаш В. Перемещенные символы [Електронний ресурс] / В. Белаш // Коммерсантъ-Власть. – 2007. – № 48. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/833937>

20. Герб Білорусі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Герб_Білорусі
21. Конституція Республіки Молдова (от 29.07.1994 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2
22. LEGE NUMAR: 102 DIN 21/09/92 privind stema tarii si sigiliul statului [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act=text?id=13190
23. Coat of Arms of the Republic of Macedonia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_arms_of_the_Republic_of_Macedonia
24. Государственный герб Республики Беларусь [Електронний ресурс] / Официальный сайт Республики Беларусь. – Режим доступу: http://www.belarus.by/rel_image/520
25. Сапрыков В. Новый герб и флаг Таджикистана / В. Сапрыков // Наука и жизнь. – 1993. – № 10. – С. 49-51.
26. Герб Узбекистану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Герб_Узбекистану
27. Coat of Arms of Slovenia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_arms_of_Slovenia
28. Государственный Герб Республики Казахстан [Електронний ресурс] / Официальный сайт Президента Республики Казахстан. – Режим доступу: http://akorda.kz/ru/category/kazakhstan_gerb
29. Герб Республики Кыргызстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kg.wen.su/istoriya/atribut/>
30. Герб Туркменистана [Електронний ресурс] // Геральдика.ру. – Режим доступу: <http://geraldika.ru/symbols/3340>
31. Coat of Arms of Bosnia and Herzegovina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_arms_of_Bosnia_and_Herzegovina
32. Law on Use of State Symbols of Kosova [Електронний ресурс] // The Assembly of Republic of Kosova. – Режим доступу: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L038_en.pdf

УДК 321.7:342511

Бабічев Є.Р.

Харківський національний технічний
університет сільського господарства
ім. Петра Василенка

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: ЗМІСТ ТА ДИНАМІКА

Робиться спроба аналізу повноважень Голови Української держави. Проблема розглядається як в констатуючому контексті, так і в динаміці повноважень Президента від реалій чинної Конституції, до тих бажаних параметрів, які повинні увійти в майбутній проект. Автор досліджує та аналізує думки фахівців з питань повноважень Президента України в рамках Конституційного права.

Ключові слова: Президент України, Конституція, громадянське суспільство, політична реформа.

Бабічев Є.Р.

ПОЛНОМОЧИЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА: СОДЕРЖАНИЕ И ДИНАМИКА

Делается попытка анализа полномочий Главы Украинского государства. Проблема рассматривается как в констатирующем контексте, так и в динамике полномочий Президента от реалий ныне действующей Конституции, до тех желаемых параметров, которые должны войти в будущий проект. Автор исследует и анализирует мнения специалистов по вопросам полномочий Президента Украины в рамках Конституционного права.

Ключевые слова: Президент Украины, Конституция, гражданское общество, политическая реформа.